

УДК 378.018.43:004

Федоренко О.Г., Фісенко А.А., Зима Г.С.

¹ кандидат педагогічних наук, доцент кафедри математики та інформатики, ДВНЗ «ДДПУ»

e-mail: fedorenko.elena1209@gmail.com, ORCID 0000-0002-1897-874X

² здобувачка другого (магістерського) РВО за ОП «Середня освіта (Інформатика), фізико-математичний факультет ДВНЗ «ДДПУ»

e-mail: fanastasia@ukr.net, ORCID 0009-0002-6920-4864

³ учитель інформатики, Райгородоцький ЗЗСО I-III ступенів Миколаївської ОТГ

e-mail: annastzyma@gmail.com, ORCID 0000-0002-0525-6553

РОЗВИТОК МЕДІАГРАМОТНОСТІ УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНФОРМАТИКИ

У статті розглядається актуальна проблема розвитку медіаграмотності учнів середньої школи в умовах інформаційного суспільства. Обґрунтовується важливість розвитку навичок критичного сприйняття, аналізу та створення медіаконтенту для підготовки школярів до безпечної та ефективної взаємодії з різними типами медіа. Проаналізовано потенціал уроків інформатики для впровадження медіаосвіти через виконання практичних завдань із пошуку, перевірки та представлення інформації, дотримання авторського права, безпечної онлайн поведінки та створення власних медіапродуктів.

Ключові слова: *медіаграмотність, медіаосвіта, медіаконтент, критичне мислення, інформаційна безпека, інформатика*

DOI: <https://doi.org/...>

Вступ

Постановка проблеми. Сучасні школярі народились і зростають в інформаційному світі, інформаційному оточенні. Вони є активними користувачами різноманітних медіаресурсів, зокрема, месенджери, соціальні мережі, відеохостинги тощо. Поняття «медіа» охоплює все – від друкованих видань до цифрових технологій. Сьогодні підлітки є не тільки слухачі та читачі інформації, вони перетворилися на авторів та поширювачів інформації [8]. Зрозуміло, що сучасність змінюється, а отже й медіапростір постійно змінюється. Інформація з кожним днем стає більш доступною, а її об'єм велетенський. Роботу з інформацією ускладнює той факт, що інформація може бути викривлена, неправдива або маніпулятивна. Технології поширення інформації стрімко розвиваються. Медіаосвіта стає ключовим елементом інформаційної безпеки країни, відіграючи стратегічну роль у вихованні патріотизму молоді та формуванні української ідентичності. Вона має стати одним із основних факторів, що забезпечують відкритість освіти для сучасних швидкозмінних знань і максимально наближати зміст освіти до потреб повсякденного життя.

Зауважимо, що сучасні школярі не мають навичок критично оцінювати інформацію отриману з медіа, відрізнити правдиві дані від фейків, безпечно використовувати медіа-контент. Тому, перед закладами загальної середньої освіти постає важливе завдання, – формування навичок ефективного та безпечного використання медіа.

Одним із найбільш перспективних напрямів розвитку медіаграмотності є шкільний курс інформатики. Сучасний шкільний курс “Інформатика” передбачає вивчення технологій створення, обробки та поширення інформації. На уроках інформатики учні знайомляться з різноманітними медіаресурсами, вчаться працювати з інформацією, створюють власні медіапродукти. Даний шкільний предмет створює сприятливі умови для розвитку медіаграмотності школярів.

Мета статті. Розглянути можливості розвитку медіаграмотності учнів під час вивчення інформатики.

Основа частина

Аналіз досліджень і публікацій свідчить, що проблема розвитку медіаграмотності учнів привертає значну увагу науковців та освітян України та світу вже досить тривалий час.

Теоретики та практики медіаосвіти приділяли багато уваги проблемі активізації споживача інформації з метою захисту особистості від медіавпливів (В. Іванов, А. Федоров) та питанню потреби зміни розуміння медіа як інструмента освіти та комунікації (Ф. Рогоу, С. Шейбе). Також неодноразово розглянуто роль засобів масової комунікації у розвитку медіаграмотності (І. Курліщук, О. Литвиненко, І. Павленко, О. Черниш), теоретичні аспекти сутності медіаграмотності (Р. Валліс, Д. Вербицький, Р. Едс, Ф. Рогоу, З. Смедсер, Ю. Сікора, С. Шейбе), психолого-педагогічні розвідки з питань медіаграмотності та інформаційно безпеки (І. Ватерман), складові медіаграмотності та критерії їх вимірювання (А. Арсхад, І. Газал, М. Хамелірс), а також інформатизація суспільства як сучасний аспект розвитку (В. Величко, С. Омельченко, О. Федоренко).

Звернемо увагу, що попри наявність ґрунтовних і вагомих праць, присвячених проблемі розвитку медіаграмотності учнів загальної середньої школи, на даний час не запропоновано універсального визначення цього поняття та не представлено універсальних методик розвитку медіаграмотності учнів ЗЗСО.

Сучасний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій створює сприятливі умови для поширення у суспільстві великої кількості як правдивої, так і помилкової інформації. Найбільш активною, але водночас вразливою групою реципієнтів медіаповідомлень є підлітки, через їхній недостатній життєвий досвід і схильність до некритичного наслідування привабливих образів. Це підкреслює необхідність розвитку в підлітків медіаграмотності, тобто здатності критично сприймати й оцінювати

інформацію. Медіаграмотність – це вміння розгалужувати інформаційний потік на корисну інформацію, «інформаційний шум», «інформаційне сміття» та інформацію, що підлягає критичній перевірці або забороні [18]. Поглиблене вивчення інформатики закладає базис формування нового громадянина інформаційного суспільства, який комфортно почувається в суспільстві, вільно з ним оперує, поважає думку інших і має власну та вміє її донести, здатний до самоосвіти, самоаналізу та має мотивацію до отримання нових знань та самовдосконалення, при цьому також розуміє важливість і неминучість інформаційної освіти та суспільства загалом, надаючи перевагу інформаційно-комунікаційним та освітнім технологіям [4].

Медіаграмотність – це сукупність мотивів, знань, умінь і можливостей, що сприяють добиранню, використанню, критичному аналізу, оцінюванню, створюванню та передаванню медіатекстів різних форм, жанрів, а також аналізу складних процесів функціонування медіа в суспільстві [7], яка визначається практичними навичками та є особливістю життєвого стилю, і додає, що медіаграмотна людина повинна володіти компетентнісними навичками медіаграмотності та повинна мати здатність відчутти дезінформацію й критично її сприйняти [9]. Сформована медіаграмотність передбачає навички синтезу та аналізу просторово-часової реальності, а також здатність розуміти медіатексти.

Поняття «шкільна медіаосвіта» характеризується як певні дії та заходи під час навчально-виховного процесу для підготовки учнів до безпечного входження в інформаційне суспільство та життя у ньому [16]. Саме школа сприяє формуванню тих умінь та навичок учнів, які є ключовими для медіапростору [6]. Отже, стає зрозумілим, що одним з ефективних шляхів розвитку медіаграмотності сучасного школяра є поглиблене вивчення предмета «Інформатика» під час навчання у ЗЗСО.

Сучасний підліток може отримати багато корисного від медіаконтенту. Учні мають доступ до великої кількості інформації та освітніх ресурсів через Інтернет, телебачення та інші медіа. Деякі з них, наприклад, освітні ігри та програми, сприяють розвитку навичок. Медіа також можуть використовуватися для спілкування з родиною, друзями та однодумцями. Крім того, медіа забезпечують розваги та дозвілля, такі як перегляд фільмів, читання електронних книг і прослуховування музики.

Згідно з Концепцією впровадження медіаосвіти в Україні медіаосвітою вважається частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерне опосередковане спілкування, інтернет, мобільна телефонія) медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікативних технологій [8].

Шкільні уроки інформатики відіграють значну роль у розвитку медіаграмотності учнів. Саме інформатика навчає методам та засобам

опрацювання інформації. Згідно з посібником Г. Тулодзецького [16] виокремимо фактори, завдяки яким уроки інформатики мають значний потенціал для розвитку медіаграмотності учнів:

- ✓ На уроках інформатики учні навчаються працювати з різноманітними програмними засобами для створення, редагування та поширення медіаконтенту. Це дає їм практичні навички медіавиробництва.
- ✓ Пошук, перевірка вірогідності та відбір релевантної інформації з мережі Інтернет для підготовки проєктів та досліджень сприяє розвитку вмінь критично оцінювати медіаресурси, виявляти маніпуляції та упередженість.
- ✓ Вивчаючи правові аспекти використання інформаційних ресурсів, учні усвідомлюють важливість дотримання авторського права у медіасфері, навчаються коректно цитувати та посилатися на джерела.
- ✓ На заняттях розглядаються питання захисту персональних даних, протидії кібербулінгу, шахрайству та іншим онлайн-загрозам, що розвиває навички безпечної медіаповедінки.
- ✓ Створення учнями власних мультимедійних проєктів (вебсайтів, блогів, відео та ін.) інтегрує різні медіанавички - від виробництва контенту до його промоції та поширення.
- ✓ Робота з медіаресурсами на уроках інформатики може поєднуватися з аналізом медіатекстів на уроках мови, літератури, історії, мистецтва тощо, комплексно розвиваючи медіаграмотність.

Існує багато різних методів та підходів до розвитку медіаграмотності на уроках інформатики. Але, на нашу думку, аналізуючи посібник О. Мокрогуз [12] є основними три напрями:

1. Аналіз вірогідності джерел. Сучасні школярі активно використовують Інтернет як джерело навчальної та довідкової інформації. Проте, учні не завжди спроможні критично оцінити вірогідність та надійність інтернет-ресурсів, що може призвести до засвоєння неправдивої або викривленої інформації. Тому важливо навчити учнів аналізувати інтернет-джерела, перевіряти факти, розрізняти вірогідну інформацію та фейки. Для реалізації цього напрямку можна використовувати такі завдання:

- Проаналізувати кілька Інтернет-сайтів на задану тему, оцінити їхню надійність, вірогідність та актуальність представленої інформації.
- Знайти кілька різних Інтернет-джерел з однієї теми, порівняти та проаналізувати представлені в них дані
- Дослідити, як можна перевірити вірогідність інформації в Інтернеті (за допомогою перехресних посилань, перевірки авторства, оцінки оновлення сайту тощо).

2. Безпечне та етичне використання медіаконтенту. Сучасні учні активно використовують різноманітні медіаресурси, однак не завжди розуміють, як безпечно та етично поводитись з медіаконтентом. Тому важливо навчити школярів дотримуватись принципів інформаційної безпеки

та етичної поведінки в медіапросторі. У процесі навчання інформатики можна використовувати такі завдання:

- Обговорити правила безпечного користування різними медіаресурсами.
- Провести дослідження, як розпізнавати та протидіяти кібербулінгу, маніпуляціям, фейкам в Інтернеті.
- Розробити рекомендації щодо етичного використання медіаконтенту.

3. Створення власного медіапродукту. Важливим напрямом розвитку медіаграмотності є набуття учнями досвіду створення власного медіапродукту. Це дозволяє школярам не лише споживати, а й виробляти медіаконтент, усвідомлювати особливості його створення та поширення. У процесі вивчення інформатики учні можуть створювати різноманітні медіапродукти, наприклад:

- створення власних вебсайтів, блогів, вікі-ресурсів;
- розробка мультимедійних презентацій, інфографіки, відео- та аудіоконтенту;
- створення власних публікацій у соціальних мережах.

Німецькі вчені виділяють чотири сфери медіаграмотності [16]: (a) медіакритика, яка має бути аналітичною, рефлексивною та етично орієнтованою; (b) медіазнавство, яке містить інформаційний та інструментально-кваліфікаційний аспекти; (c) медіакористування, яке може відбуватися рецептивно або інтерактивно; (d) медіаторчість, яку можна розуміти з інноваційного або креативного погляду.

Виходячи з положень навчання інформатичної галузі, задекларованих у Державному стандарті базової середньої освіти у 2020 році, які включають роботу з різними видами текстів, зокрема відео та медіатекстами, автори модельної навчальної програми з інформатики для закладів загальної середньої освіти [10] рекомендують застосовувати на уроках різноманітні види навчальної діяльності. Очікувані результати навчання, зазначені в програмі, також передбачають розвиток навичок медіаграмотності.

Перед медіаосвітою постають певні завдання. Так, наприклад, до основних завдань медіаосвіти належить: вироблення медіаімунітету, розвиток критичного мислення, формування здатності до медіаторчості, спеціалізованих аспектів медіакультури: візуальної медіакультури (сприймання кіно, телебачення), музичної медіакультури, розвинених естетичних смаків щодо форм мистецтва, опосередкованих мас-медіа та сучасних напрямів медіаарту тощо [9]. Також не залишаються без уваги й роботи закордонних дослідників, які, своєю чергою, зауважують на необхідності вироблення «нових медіанавичок» до яких належать: здатність виконувати певні дії, застосовуючи медіазасоби (гра, продуктивність, моделювання, відокремлення, багатозадачність, розподілене пізнання,

колективний розум, судження, трансмедіанавігація, робота в мережі, ведення переговорів, візуалізація) [13].

Медіаосвіта містить величезний інформаційний, дидактичний та мотиваційний потенціал у навчально-виховному процесі. Сьогодні медіаосвітні технології – один із перспективних напрямів у інформатизації навчального процесу. Завдяки застосуванню в мультимедійних продуктах і послугах одночасної дії графічної, аудіо- і візуальної інформації ці засоби мають великий емоційний заряд і активно залучають увагу учнів [11].

Впровадження сучасних медіаосвітніх технологій у навчальний процес сприяє розвитку в учнів медіаграмотності, а також компетентностей та навичок комп'ютерної грамотності, відбувається розвиток критичного мислення, уміння ефективно комунікувати в сучасному світі [7]. Урок інформатики дає можливість використовувати широкий спектр медіатехнологій, які допомагають зробити навчання цікавішим, ефективним та інтерактивним [11]. Відповідно до посібника «Практична медіаосвіта: медіаграмотність в освітньому просторі» за В. Байдик [15], найпоширеніші медіатехнології, які можна використовувати на уроках інформатики: використання інструментів для аналізу медіатексту; створення власних медіапродуктів; створення власного блогу або вебсайту; використання інструментів для створення власного контенту, таких як Canva та Powtoon; використання хмарних технологій використання інтерактивних вправ та тестів; комп'ютерне моделювання для проведення віртуальних дослідів.

Використання медіаосвітніх технологій не лише робить процес навчання інформатики цікавішим та наочним, а також формує розуміння медіаграмотності, його структури та загальної цілісності даного поняття. Критичний аналіз та оцінка різних медіаформатів, розуміння принципів створення медіаконтенту та його впливу допомагає у розвитку критичного мислення та медіаграмотності [9].

З огляду на вище зазначене та базуючись на теоретичних аспектах визначених в роботі В. Байдика [15], доходимо висновку, що розвиток медіаграмотності учнів відбувається завдяки комплексному підходу, що включає:

- ✓ Систематичне проведення уроків інформатики з безпосереднім активним залученням учнів у медіаосвітню діяльність відповідно до їхніх інтересів та мотивації.
- ✓ Критичний аналіз та інтегрування різних видів медіапродукції, що сприяє розвитку навичок критичного мислення щодо медіаконтенту.
- ✓ Залучення учнів до практики створення власних медіапродуктів (медіаторчості), що допомагає їм глибше зрозуміти процеси медіавиробництва.

Систематичне проведення уроків з інформатики містить чітке дотримання розкладу та тем за календарно-тематичним плануванням, який узгоджено з керівництвом та базується на модельній навчальній програмі для

зкладів загальної середньої освіти, затвердженої наказом Міністерством освіти та науки України. Важливим аспектом дотримання визначеного пункту є первинне тестування щодо інтересів учнів, їх уподобань та форм сприйняття. Також, необхідно з'ясувати, що саме є для них стимулюванням до виконання робіт (співбесіди, анкетування тощо).

Розвиток критичного мислення та критичний аналіз медіапродукції під час вивчення інформатики охоплює такі ключові елементи, як уміння оцінювати вірогідність інтернет-джерел, дотримуватися правил безпечної онлайн поведінки та авторського права. Це дає змогу закласти базис підготовки медіаграмотної молоді, здатної успішно орієнтуватися у світі медіа та застосовувати набуті навички у своєму подальшому житті.

Залучення учнів до практики створення власних медіапродуктів, таких як вебсайти, блоги, презентації та відео дає школярам практичний досвід з медіавиробництва. Учні набувають досвіду та розуміння процесів, що відбуваються в медіа, завдяки практичній діяльності.

Висновки

Розвиток медіаграмотності сучасних учнів є важливим завданням загальної середньої освіти в умовах інформаційного суспільства. Медіаграмотність дозволяє критично сприймати, аналізувати та створювати різні види медіаконтенту, що є необхідним для безпечної та ефективної взаємодії з інформаційним середовищем. Уроки інформатики мають значний потенціал для впровадження медіаосвіти через практичні завдання з пошуку, перевірки вірогідності інформації, дотримання авторського права, безпечної онлайн поведінки та створення власних медіапродуктів. Інтеграція медіаосвіти в уроки інформатики сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості, здатної орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі, використовувати інформаційні технології для саморозвитку, ефективного навчання та відповідальної участі в цифровому суспільстві.

Використання медіа разом з різноманітними методами та формами навчання дозволяє вчителю значно розширити свої можливості подання матеріалу, зробити процес засвоєння матеріалу цікавішим, барвистішим та захопливішим для учнів. Застосування медіаресурсів також додає динаміки та можливостей для взаємодії зі всіма учасниками навчального процесу.

Подальші дослідження у цій сфері можуть бути спрямовані на вивчення ефективності різних методик і підходів до розвитку основ медіаграмотності учнів; розробки методичних рекомендацій щодо впровадження медіаосвіти на уроках інформатики; створення дидактичних матеріалів та онлайн ресурсів для підтримки розвитку медіаграмотності під час вивчення інформатики.

Література

1. Elena G. Fedorenko, Vladyslav Ye. Velychko, Olha G. Naboka and Hennadiy M. Kravtsov, Informatization of education: driving force for integration of modern higher education in the global information space, 3L-Person 2023: VIII International Workshop on Professional Retraining and Life-Long Learning using ICT: Person-oriented Approach, October 25, 2023, Kryvyi Rih (Virtual), Ukraine, CEUR Workshop Proceedings (CEUR-WS.org), Vol. 3535, 2023, p. 128-147, <https://ceur-ws.org/Vol-3535/paper08.pdf>
2. Fedorenko, E.H., Velychko, V.Ye., Omelchenko, S.O., Zasel'skiy, V.I. Learning free software using cloud services, Proceedings of the 7th Workshop on Cloud Technologies in Education (CTE 2019), Kryvyi Rih, Ukraine, December 20, 2019. <http://ceur-ws.org/Vol-2643/paper29.pdf>
3. V.Ye. Velychko, S.O. Omelchenko, I.A. Khyzhniak and E.G. Fedorenko Developing and using open electronic educational resources in educational activities, Journal of Physics: Conference Series 1840 (2021) 012063 <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1840/1/012063>
4. Velychko V., Fedorenko O., Kassim D. Conceptual Bases of Use of Free Software in the Professional Training of Pre-Service Teacher of Mathematics, Physics and Computer Science. Educational Dimension, 51, 2018. p.123–135. <https://doi.org/10.31812/pedag.v51i0.3662>
5. Vladyslav Velychko, Svitlana Omelchenko, Olena Fedorenko Open Access to ICT and Electronic Educational Resources as a Guarantee of Sustainable Development of Society, Proceedings of the 2020 3rd International Seminar on Education Research and Social Science (ISERSS 2020), Advances in Social Science, Education and Humanities Research, Volume 516, 2021, 79-85, <https://doi.org/10.2991/assehr.k.210120.017>
6. Грицак Наталія. "Формування медіаграмотності учнів на уроках української літератури у 6-му класі." *Studia Methodologica* 57 (2024): 279-287.
7. Іванов В.Ф., Волошенюк О.В. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник /за наук. ред. В.В.Різуна. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с.
8. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні [Електронний ресурс]. https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadz_hennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/
9. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / ред.-упор. В.Ф. Іванов, О.В. Волошенюк ; за наук. ред. В.В. Різуна. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с. URL: <http://www.aup.com.ua/uploads/momg.pdf>
10. Модельна навчальна програма. «Інформатика. 5-6 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Морзе Н. В., Барна О. В.).
11. Мокрогуз О.П. До питання про запровадження медіаосвіти у школі // Наукові записки. Серія: Педагогіка. – 2013. – № 3. С. 95-101

12. Мокрогуз О.П. Основи медіаграмотності, 7–8 класи: посібник для вчителя / за загал. ред. В. І. Іванова. Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2024. 159 с.
13. Петрик Л.П. Медіаграмотність як навичка XXI ст. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. 2017. № 27. С. 100–104. URL: <http://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/download/155/21>
14. Плахта Д. Чому важливо бути медіаграмотним або Як виробляти у собі інформаційну «імунну систему». [Електронний ресурс]. <https://day.kyiv.ua/uk/blog/suspilstvo/chomu-vazhlyvo-buty-mediagramotnym>
15. Практична медіаосвіта: медіаграмотність в освітньому просторі: навч.-метод. посібник / уклад.: В. В. Байдик, О. В. Проніна; за заг. ред. В. В. Байдик. Лисичанськ, 2021. 66 с
16. Тулодзєцький Г., Герціг Б., Графе С. Медіаосвіта в школі та на уроці: Основи і приклади / За загал. ред. В.Ф. Іванова; Пер. з нім. В. Климченка. Київ : Академія української преси, Центр вільної преси, 2020. 405 с.
17. Федоренко О.Г., Кайдан Є.В. Формування медіаграмотності підлітків. Технології електронного навчання. 5, 2021, с. 66-72 <https://doi.org/10.31865/2709-840002020222557>
18. Федоренко О.Г., Кайдан Є.В. Формування медіаграмотності підлітків. Технології електронного навчання. 5, 2021, с. 66-72 <https://doi.org/10.31865/2709-840002020222557>

Olena G. Fedorenko, Anastasia A. Fesenko, Hanna S. Zyma

Donbas State Pedagogical University, Sloviansk, Ukraine.

School of Raihorodok, Donetsk region, Ukraine

Development of students' media literacy during computer study

The article considers the actual problem of media literacy development of secondary school students in the conditions of the information society. The importance of developing skills of critical perception, analysis and creation of media content for preparing schoolchildren for safe and effective interaction with various types of media is substantiated. The potential of computer science lessons for the implementation of media education through the performance of practical tasks of searching, checking and presenting information, observing copyright, safe online behavior and creating one's own media products was analyzed.

Keywords: *media literacy, media education, media content, critical thinking, information security, informatics.*
